

Vlasti u Zeničko-dobojskom kantonu pogodovala su firmi „Adriatic Metals“ prilikom dodjele koncesija u Varešu, zakinuvši budžet za skoro pet miliona maraka. Mještani su zauzvrat dobili devastirano izletišta i potok usljed nedozvoljene eksploatacije kamena i rekonstrukcije puta.

Buka teških građevinskih mašina na razmeđu Vareša i Kaknja razbila je harmoniju gotovo netaknute prirode na pragu prašume Trstionice. **Šumski potok je već devastiran, a i životinje su u opasnosti jer strana rudarska kompanija očekuje zaradu iz utrobe bosanske zemlje.**

Rudnik britanske kompanije „Adriatic Metals“ nije ni počeo raditi, a desetogodišnja istraživanja i pripremni radovi su iza sebe ostavili uništenu prirodu. Lokalno stanovništvo, ipak, najviše strahuje za vodu kojom se snabdijeva Kakanj.

Vlasti u Zeničko-dobojskom kantonu (ZDK) su kompaniji dale koncesiju za istraživanje i eksploataciju ruda, izlazeći ususret interesima investitora, a na štetu javnih budžeta.

Novinari Centra za istraživačko novinarstvo (CIN) otkrivaju da je 2018. godine ova kompanija, koja se tada zvala „Eastern Mining“, dobila koncesiju šest puta jeftinije od domaćih firmi, čime su građani ostali zakinuti za oko pet miliona maraka.

„Sve će biti kontaminirano. Zašto, za šaku zlata?! Ma, ne vrijedi šake zlata“, upozorava profesor sa Šumarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu Dalibor Ballian.

Loša računica

Vlada ZDK je tokom prošle decenije kompaniji „Adriatic Metals“ dala na korištenje četrdesetak kvadratnih kilometara (četiri hiljade hektara) vareške zemlje za istraživanje i eksploataciju olova, cinka i barita. Firma je za to do sada platila više od 2,5 miliona maraka koncesionih naknada u općinski i kantonalni budžet.

Miloš Bošnjaković, australijski biznismen porijeklom iz Tuzle, i njegova firma „Balkan Mining Pty“ Ltd su 2012. godine kupili malu kreševsku firmu „MM Project“, koja će kasnije promijeniti ime u „Eastern Mining“.

U proljeće 2013. „MM Project“ kupuje DP „Rudnik olova, cinka i barita“ u Varešu s ciljem započinjanja rudarskih poslova na ovom području.

„To je bio preduslov da učestvujemo na javnom pozivu Zeničko-dobojskog kantona. (...) da učestvujemo u dodjeli prava na geološko istraživanje“, prisjeća se Bošnjaković.

Prvi i osnovni koncesioni ugovor je potpisan u martu 2013. godine. „MM Project“ je pod koncesiju dobio 116,8 hektara uz cijenu od 1.500 KM po hektaru. Bilo je to tek oko tri posto ukupne površine koju će im vlast dati na korištenje u narednih deset godina na osnovu tri aneksa ugovora.

Mjesec dana kasnije Zeničko-dobojski kanton prvi put uređuje ovu oblast i donosi odluku da koncesionari plaćaju 10.000 KM po hektaru za naknadu pri ulasku u posjed, ali će se ispostaviti da to pravilo neće važiti za ovu kompaniju.

„Eastern Mining“ je 2017. godine kupila britanska kompanija „Adriatic Metals“ Ltd. Godinu dana kasnije sa ZDK su potpisali prvi aneks na osnovni ugovor, dodajući koncesionom polju novih 584 hektara - pet puta veću površinu od dotadašnje. No, koncesiju nisu platili 10.000 KM po hektaru, koliko je Vlada prethodno utvrdila. Koncesija im je obračunata 1.500 KM po hektaru, koliko su platili i osnovnim ugovorom.

Bošnjaković kaže da u slučaju da je vlast insistirala na cijeni od 10.000 KM po hektaru, „Eastern Mining“ se „ne bi produžio“ ni za jedan centimetar.

Nermin Ćosić, bivši uposlenik Ministarstva za privredu ZDK koji je bio uključen u poslove dodjele koncesija, potvrđuje da je Vlada prihvatila uslove investitora.

„Zato što uzima taj veliki komad zemlje, on mora, znači, platiti baš ogromnu količinu. Tako da smo mi u startu sa „Eastern Miningom“ dogovarali da to bude nekih 10-15 feninga po metru kvadratnom (1.000-1.500 maraka po hektaru, op. a), ta jednokratna koncesiona naknada“, objasnio je Ćosić.

Tako je „Eastern Mining“ koncesiju plaćao šest puta jeftinije od drugih koncesionara. Da je naknada redovno naplaćena, u budžetima bi bilo oko pet miliona maraka više.

Kantonalno pravobranilaštvo ZDK u ovom slučaju nije dalo mišljenje o dodjeli koncesije po nižoj cijeni, iako je po zakonu Vlada to od njega morala zatražiti. Pravobranilac Sedad Kliko nije htio zvanično govoriti o ovome.

„Adriatic Metals“ od 2017. godine u medijima glorifikuje važnost projekta za građane ovog kraja i najavljuje radove koje podržava i lokalna vlast.

„Easter Mining“ je 2020. dobio i najveći komad polja za istraživanje i eksploataciju, i to po deset puta nižoj cijeni - 150 KM po hektaru. Vlada je prethodno donijela odluku kojom se jednokratna naknada za sve koncesionare umanjuje sa 10 hiljada na 150 KM. Tako je koncesionar više od 3.200 hektara dobio na korištenje za naknadu od 481.650 KM.

Smanjenje jednokratne naknade u Ministarstvu za privredu ZDK pravdaju time što je povećana „kontinuirana naknada“ koja se plaća tek kada počnu iskopavanja. Ona je ovom odlukom skočila sa 1,50 na 3,90 KM po toni iskopane rude. Naknadu po novoj cijeni „Eastern Mining“ još nije počeo plaćati.

Generalni direktor „Adriatic Metals“ Paul David Cronin kaže da je on predložio Vladi ZDK ovakav potez.

„Vlada Zeničko-dobojskog kantona smanjila je iznos početne naknade po hektaru kako bi omogućila veće mogućnosti istraživanja koje bi potencijalno dovele do viših naknada kasnije

ako istraživanje bude uspješno“, rekao je Cronin.

Bivši direktor Bošnjaković se drugačije sjeća planova o poslovanju kompanije.

„Znam da je bila filozofija ‘Eastern Mininga’ u vrijeme dok sam ja bio dole: daj da zahvatimo pa ćemo onda tražiti, pa ćemo vraćati državi ovo što nam ne treba ili se kroz geološka istraživanja pokaže da nije ekonomski opravdano.“

Kompanija je do početka ove godine u budžete ZDK i Općine Vareš po osnovu kontinuirane koncesione naknade iz prvog ugovora uplatila oko 970.000 KM. Prema osnovnom ugovoru su je trebali početi plaćati 2018. godine, ali im je produžen rok za završetak pripremnih radova. Minimalne uplate, koje su bili dužni platiti bez obzira na to koliko količinski iskopali, počele su pristizati tek dvije godine poslije.

Za preostala koncesiona polja će plaćati punu naknadu kada počnu kopati rudu, što se očekuje u novembru ove godine.

Koncesiono polje su posljednji put proširili trećim aneksom ugovora 2022. godine. Uzeli su 128 hektara za istraživanje na lokalitetu Saski do. Nedugo potom su promijenili ime u „Adriatic Metals BH“. Za dodatna polja su jednokratno platili 19.200 KM.

Skupštinska zastupnica u ZDK Sanja Renić smatra da nijedna država ne bi dozvolila više cijene za sijanje krompira nego za eksploataciju metala, kao što je to ZDK odlučio u ovom slučaju.

„Koncesiona naknada za poljoprivredno zemljište iznosi 400 KM, a za eksploataciju zlata 150 KM. (...) To nije u skladu sa svim onim što bi trebalo da bude neko domaćinsko ponašanje prema kantonu“, kaže Renić za CIN, tvrdeći da je riječ o pogodovanju koncesionaru na štetu kantona.

U trećem aneksu o proširenju se prvi put „kontinuirana naknada“ za iskopanu rudu ne spominje. Cronin kaže da na ovoj lokaciji i ne planiraju kopati te da je koncesiju platio samo da bi spriječio drugu firmu da dođe na to područje.

Stamen put, krhka betonara

Dolaskom „Adriatic Metalsa“ u rudnik na razmeđu općina Vareš i Kakanj trebao je biti izgrađen novi put iz Vareša. Direktor Cronin kaže da „Adriatic Metals“ gradi novu cestu, ali da je taj posao posustao jer je kasnilo dobijanje potrebnih dozvola.

U međuvremenu, radnici „Adriatic Metalsa“ do rudnika dolaze i šumskim putem iz pravca Kakanja koji je bez dozvola nasut i proširen za potrebe ove firme. Put duž pitkih tokova rijeke Trstionice i Vrućeg potoka proširivali su radnici kakanjske firme „Trgošped“ s kooperantima.

Vlasnik „Trgošpeda“ Iso Zaimović kaže da su radovi na putu Mehorić - Vrući potok izvođeni za „Adriatic Metals“, ali o detaljima nije mogao govoriti jer ga na tajnost obavezuje poslovni

ugovor.

Tako se šest kilometara šljunčanog puteljka, nauštrb prirodnih bogatstava gotovo netaknute kakanjske prirode, pretvorilo u prometan kamionski put. „Od ušća Vrućeg potoka u Trstionicu put, suštinski, nije ni postojao. To je bila planinarska staza“, prisjeća se aktivistica Hajrija Čobo.

Inspekcija Općine Kakanj je prve prijave o nasipanju i proširenju šumskog puta dobila krajem 2021. godine. Amir Dedić, šef inspekcije u Kaknju, sjeća se svojih odlazaka na teren prema Vrućem potoku: „I mi prvi put kad smo išli to je sve bila šuma. Bio je neki putić, mogao je džip proći. Drugi put kad smo otišli, znači, to mogu kamioni prolaziti“.

Šume i šumska zemljišta su javno dobro, a briga o njima povjerava se šumskim gazdinstvima. Direktor Šumsko-privrednog društva (ŠPD) ZDK Jasmin Devedžić rekao je CIN-u da ovo preduzeće nije dalo nikakvu dozvolu za put Mehorić - Vrući potok.

Međutim, iz internog akta koji je iz Šumarije Kakanj upućen u upravu preduzeća u Zavidovićima se vidi da im je bio poznat angažman „Trgošpeda“ i podizvođača za potrebe firme „Adriatic Metals“.

„Svojim angažmanom za potrebe budućeg rudnika i nama vrše razne usluge - sanacije kamionskih puteva, čišćenje snijega, sanacija traktorskih puteva i mnoge druge usluge, a sve na osnovu zamolbe i besplatno“, navedeno je u dokumentu koji je potpisao rukovodilac Šumarije Kakanj Emir Ibrahimspahić.

Radnici Šumarije su u oktobru 2021. godine posjekli 22 kubika uglavnom zdravih stabala da bi „Trgošped“ iz obližnjeg kamenoloma mogao vaditi kamen za nasipanje puta. Da bi opravdali krčenje šume, oni su u Odluci o usvajanju projekta za izvođenje radova naveli da je riječ o sječi bolesnih stabala. Posječenu jelu i smrču su bez ispravne dokumentacije prodali privatnoj pilani. Kad je počela interna kontrola, naknadno je sačinjena dokumentacija da bi se opravdala trgovina drvetom.

Ibrahimspahić se direktoru ŠPD-a Jasminu Devedžiću pravdao da je drvo zbog čestih krađa prevezeno bez otpremnica.

Osim eksploatacije kamena i radova na rekonstrukciji puta, „Trgošped“ je bez potrebnih saglasnosti i dozvole nadomak rudnika u Rupicama instalirao betonaru za ispomoć „Adriatic Metalsu“, utvrdili su inspektori u proljeće 2022. godine.

Inspektor Dedić kaže da ne zna kako je postrojenje uopće moglo početi raditi: „Vjerujte da ja ne znam kako je moguće. Moguće je, eto. Moguće je, zato mi u svojoj korespondenciji koristimo to ‘nelegalno’, jer je nelegalno. Znači, nema nikakvih papira, nikakvih odobrenja.“ Inspektori su zbog toga kaznili „Trgošped“ sa 1.300 KM i naredili da pribavi urbanističku saglasnost, odobrenje za građenje betonare i prizemnog objekta.

Direktor Cronin kaže da kompanija nije ni znala za izgradnju: „Kada smo saznali za to, zatražili smo od „Trgošpeda“ da to odmah ukloni i obnovi to područje.“

Inspektor Dedić u razgovoru za CIN svjedoči da je u postrojenju postojao sistem za ispuštanje otpadnih voda, takozvanog cementnog mlijeka u potok. Iako betonara nije imala potrebne vodne akte, nastavila je raditi, ispuštajući otpadne vode u Vrući potok i rijeku Trstionicu.

Inspektori su utvrdili devastaciju rijeka i riječnog područja i naredili uređenje obala.

Borba za pitku vodu

Rijeka Bukovica s druge strane brda nosi vode lokalnih potoka i izvora ovog kraja. Njom se napaja oko 37 hiljada stanovnika Kaknja, ali ekološka aktivistica Hajrija Čobo kaže da bi zbog rudnika u Rupicama to moglo postati problem.

„Šta meni znači neka minimalna koncesiona naknada ako ja neću imati vode da pijem, a neću je imati, razumijete, jer radovi se odvijaju na brdu koje je prožeto vodom poput vena. Vi tu jednom kad pustite teške metale u podzemne vode, to je gotovo, tu nema povratka“, upozorava Čobo.

Kakanjsko javno preduzeće „Vodokom“ je u maju 2021. godine odbilo dati „Eastern Miningu“ saglasnost za eksploataciju i izgradnju postrojenja za rudnik, argumentujući odluku stručnim mišljenjem inženjera geologije Mirze Bašagića.

Bašagić je otkrio da su u studiji Rudarskog instituta iz Tuzle, koju je uz zahtjev za izdavanje saglasnosti priložio „Eastern Mining“, navedeni netačni podaci. U njoj je navedeno da područje koncesije za eksploataciju ne ulazi u slivno područje rijeke Bukovice i da se ležište Rupice nalazi nizvodno od vodozahvata rijeke te da buduća eksploatacija neće imati utjecaj na vodozahvat.

„Neshvatljivo je da iz tako renomirane kuće, kakva je Rudarski institut iz Tuzle, mogu izaći ovakve tvrdnje kada je bjelodano poznato i potpuno jasno da se vodozahvat Bukovica nalazi nizvodno i na znatno nižoj nadmorskoj visini u odnosu na područje Rupica“, ističe Bašagić.

Uprkos tome, Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije u julu 2021. daje „Eastern Miningu“ dozvolu za podzemnu eksploataciju rude olova, cinka i barita.

Odluka o zaštiti izvorišta vode za piće za Grad Kakanj s rijeke Bukovice je više od decenije na snazi u Zeničko-dobojskom kantonu i strogo zabranjuje eksploatacije rudnih minerala u drugoj vodozaštitnoj zoni.

Dalibor Ballian, profesor na Šumarskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, upozorava na moguću ekološku katastrofu.

„Životinje su uznemirene i lagano napuštaju to područje. Gubimo šumu, gubimo pitku vodu. Znači, otpadne vode iz rudnika ulijevaju se u Vrući potok, Vrućim potokom

odlaze do Trstionice, a Trstionicom se zagađuju okolina Kraljeve Sutjeske, Haljinića, sve do Kaknja gdje se ulijeva u rijeku Bosnu.“

Izvor: Centar za istraživačko novinarstvo